

Izazovi proučavanja književnosti u 21. vijeku: post-postmodernističko viđenje stvarnosti

The challenges of studying literature in 21st century: post-postmodern version of reality

Doc.dr Borjanka Đerić Dragičević, Univerzitet Sinergija Bijeljina (bdjeric@sinergija.edu.ba)

Sažetak — Priroda ali i društvena uloga književnosti u 21. vijeku se neosporno promijenila. Na suštinska pitanja poput sljedećih: Zašto književnost postoji? Čemu služi? Koji je njen smisao?, autor je pokušao odgovoriti kroz prizmu recepcije romana *Kratki i čudesni život Oskara Vao* (2007), koji se može svrstati u period post-postmodernizma (ili: meta-modernizma, hiperrealizma, pseudo-modernizma, digimodernizma). Postojanje, kao i sami naziv ovog književnog pravca, jesu upitni i nerijetko predmet diskusije savremenih književnih teoretičara. Rad je nastao ujedno kao težnja da se objasni i istakne priroda i položaj književnosti u vremenu oblikovanom elektronskom tehnologijom, medijima, tržištem. Pisci koji stvaraju danas očigledno žele da ponude drugačije, možda smislenije, odgovore, te da se, post-postmodernistički, uhvate u koštac ili sažive sa digitalnom erom, u isto vrijeme pokušavajući da ponovo uspostave kako ljudske, tako i veze sa čitalačkom publikom. Teorijsku podlogu autor rada pronalazi u savremenoj književno-kulturološkoj teoriji Alana Kirbyja (*The Death of Postmodernism and Beyond*, 2006). Rad se bavi recepcijom post-postmodernističke književnosti koja je na direktnoj „vezi“ sa kulturom, ostvarenoj putem interneta, imejla, mobilnih telefona, te ostalih „pametnih“ digitalnih igračaka čovjeka. Sa druge strane, naše doba bilježi promjenu mentalnog, psihološkog sklopa čitalaca, pisaca, običnog čovjeka – autor želi da istakne prirodu te promjene, koja je prisutna u post-postmodernističkoj književnosti.

Ključne riječi: post-postmodernizam, književnost, 21. vijek, digitalna era, recepcija književnosti, Oskar Vao.

Abstract – The nature as well as social role of literature in the 21st century has undoubtedly changed. The author is trying to give answers to quintessential questions like: Why does literature exist? What is its purpose? What is its meaning?, by discussing the reception of the novel *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao* (2007), which may be classified as post-postmodern (or: meta-modern, hipper-realistic, pseudo-modern, digimodern). The existence as well as the term of this new trend in literature are questionable, and the matter of constant discussion of contemporary literary theoreticians. The author of this paper wanted to emphasize the nature and the position of literature in the period shaped by electronic technology, the media, and the market. Writers of today want to offer different, maybe more meaningful answers, and, in post-postmodern manner, to fight against or to cope with the digital era, at the same time trying to re-establish human connections, and rediscover relationship with

readers. The theoretical background of the paper is found in the contemporary Alan Kirby's literary-cultural theory (*The Death of Postmodernism and Beyond*, 2006). The paper is concerned with reception of post-postmodern literature, which is in direct 'connection' with the culture, accomplished through the use of Internet, email, mobile phones, and all the rest of 'smart', digital toys of man. On the other hand, our age recognizes the change in the mental, psychological constitution of readers, writers, everyday man – the author wants to emphasise the nature of that change, present in post-postmodern literature.

Keywords: post-postmodernism, literature, 21st century, digital era, reception of literature, Oscar Wao.

I. UVOD

Osnovna pitanja koje se sve češće postavljaju u usko stručnim ali i u širim krugovima ljubitelja lijepe riječi jeste: Šta se dešava sa književnošću u 21. vijeku? Da li digitalna era mijenja svijest čovjeka, i na koji način ta, očigledno promijenjena svijest, može da se dovede u vezu sa onom iskonskom i suštinskom važnošću koji književnost ima na oblikovanje načina razmišljanja, naročito mladih? Profesori književnosti se svakodnevno suočavaju sa izazovom – kako novim generacijama približiti čitanje, te ih motivisati da svakodnevne sate provedene u „skrolovanju“ „pametnih“ sadržaja na svojim telefonima i računarima zamijene nekada najpopularnijim vidom zabave – čitanjem ozbiljnih književnih djela, po mogućstvu u štampanom obliku. Jer, sigurno neophodno jeste čitanje prelistavanjem stranica, u nekom toplom, ugodnom kutku, koje bi mladima ponudilo ulazak u neuporedivo složenije i zabavnije svijetove, te njihovoj pomalo uspavanoj mašti dalo podstreka da se razvija i napreduje na način koji je potpuno drugačiji od svega što preovladava u današnjem svijetu.

Savremeno doba bilježi promjenu mentalnog, psihološkog sklopa čitalaca, pisaca, običnog čovjeka – dok su u postmodernizmu ljudi bili obilježeni ispraznošću, izgubljenost, nezadovoljstvom, post-postmodernisti žele da ponovo stvore jedan smisleniji svijet u kome će i sama vrijednost književnosti biti ponovo otkrivena. Cilj ovoga rada jeste pronalaženje kompromisa, tj. identifikovanje post-postmodernih književnih tehnika koje bi mogle odigrati vrlo

značajnu ulogu u sadašnjem trenutku – povratiti čvrstu vezu savremenog čitaoca i lijepe književnosti.

II Šta je post-postmodernizam?

Posljednjih desetak godina postoji težnja određenog broja kako književnih kritičara tako i pisaca da postmodernizam, književni pravac koji dominira od šezdesetih godina prošlog vijeka, proglase „mrtvim“, tj. da se i naučno prizna da savremena književna djela imaju drugačiju, promijenjenu prirodu. Dok postmodernistička književna djela bivaju obojena razočaranjem, kritikom, depresijom, naše, novo vrijeme osjetno bilježi promjenu načina razmišljanja.

Terminologija je, naravno, šarenolika – govori se o postojanju post-postmodernizma, ali su prisutni termini meta-modernizam, hiperrealizam, pseudo-modernizam, digimodernizam – u nastavku ćemo pokušati objasniti razliku među pomenutim, naravno, ukoliko ista zaista i postoji. Termini se javljaju u različitim oblastima kulturnog djelovanja, imaju ponešto drugačiji opseg djelovanja, ali im je suština vrlo usko povezana i slična.

U radu je korišćena kombinacija analitičkih metoda – deskriptivne analize sadržaja, eksplikativne, kritičko interpretativne analize, kojima dolazimo do podataka i izvodimo zaključke, ispunjavajući osnovni cilj istraživanja – pružanje odgovora na pitanje kakva je priroda književnosti u 21. vijeku, ali i kakva je priroda samog čitalačkog postupka danas.

Prvi dio odgovora pronalazimo definisanjem same prirode *post-postmodernističke književnosti*, dok se drugi dio odgovora krije u shvatanju promjene koja se desila u redovima čitalačkog auditorijuma.

Alan Kirby u svom poznatom eseju (*The Death of Postmodernism and Beyond*, 2006), tvrdi kako je „postmodernizam umro i sahranjen. Na njegovo mjesto dolazi nova paradigma autoriteta i znanja nastala pod pritiskom nove tehnologije i savremenih društvenih uticaja.“¹ Kasnije će isti autor, u svojoj knjizi *Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure our Culture* (2009), u kojoj produbljuje i razrađuje svoja premissljanja o prirodi našeg doba, taj novonastali kulturološki ali i književni pravac nazvati *digimodernizam*. Kirby post-postmodernizam naziva i *pseudo-modernizmom*, aludirajući na uspavanost kao i površnost čitalačke publike – čiji krivac jeste, između ostalog i priroda naše, digitalne ere. Čitaocima je dostupan neiscrpan broj informacija, sa kojima ne čine ništa. Angažovano učešće čitaoca, toliko pominjano tokom postmodernizma, sada se svodi na prelijetanje preko sadržaja, bez dubljeg, značajnijeg uplitanja, zadržavanja niti promišljanja:

¹ “Postmodernism is dead and buried. In its place comes a new paradigm of authority and knowledge formed under the pressure of new technologies and contemporary social forces.” Kirby, Alan (2006) *Death of Postmodernism and Beyond*. Philosophy Now, https://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond (October 1st, 2018)

„U pseudo-modernizmu, čitalac telefonira, klikće, pritiska, surfuje, odabira, kreće se preko sadržaja, daunloaduje.“²

Sa druge strane, nekad (a čini nam se ne tako davno) – naročito u 18. i 19. vijeku, književnost je bila društvena privilegija. Pisci su predstavljali mađioničare, kreatore zamišljenih, uzbudljivih svijetova; imali su misiju – kako psihološku, moralnu, tako i društvenu – da osvijetle i prosvijetle široke narodne mase, da se bave gorućim društvenim pitanjima, da ostave ono najbitnije potomcima – svijest o postojanju boljeg, kvalitetnijeg svijeta, svijest o potrebi za borbom, dokazivanjem, suočavanjem, svijest o suštinskoj važnosti života. Stalno prisutna je sumnja da će današnji čitalac, koji obitava uglavnom u jednom drugačijem, virtuelnom svijetu, uspjeti da doživi tu, takvu povezanost sa samim sobom, kanalisanu čvrstom vezom sa imaginarnim svjetovima književnosti.

Upravo zbog ovakvog “bavljenja” književnošću, izostaje i ona osnovna blagodet – um čitaoca ne biva osvježen, ispunjen, da ne govorimo rasplamsan estetikom riječi, psiho-moralnim porukama i zaključcima. Naprotiv, kako i Kirbi primjećuje, današnji čitaoci bivaju obilježeni u najmanju ruku ravnodušnošću, ili, potpuno suprotno, fanatizmom određene vrste. Nemir proizveden brzinom života, nedostatkom čvrstog uporišta, nezastajanjem, jeste osnovno osjećanje prisutno kod čitalaca danas. Iako Kirbi smatra da se upravo iz takvih psiholoških stanja današnjeg čovjeka ne može izroditi bilo kakav kvalitetan sadržaj (kao izdanke ove naše puste zemlje, on navodi hiperprodukciju rijaliti TV programa, dokumentarnih programa datih u vidu sapunica); autor ovog rada, zajedno sa nekolicinom savremenih teoretičara, zagovara suprotno – ne smije nas napustiti nada da će savremeni pisci promjenom svojih tehnika, prilagođavanjem svoga stvaralaštva dokazano promijenjenom psihološkom sklopu čitalaca, uspjeti da dopru do istih, te obnoviti ozbiljno narušene veze.

Termin *post-postmodernizam* se javlja prvi put 1995. godine, u pozivu poznatog pejzažnog arhitekta Toma Tarnera, koji, poput Kirbija, ističe da je neodrživ taj prošli, sad već bivši, postmodernistički sistem, predlažući nam da prigrlimo post-postmodernizam, moleći se za bolji naziv samog pravca.³

Zatim, poznati ruski teoretičar Mihail Epstajn krajem dvadesetog vijeka, govoreći o ruskom postmodernizmu, ističe kako postmodernistička estetika postaje neodrživa, i treba da bude smijenjena novim pravcem u kulturi i književnosti. On taj pravac naziva *trans-modernizmom*.

Američki teoretičar Erik Gans uvodi termin *postmilenijalizam*⁴, imajući u vidu uglavnom društveno-

² “In pseudo-modernism one phones, clicks, presses, surfs, chooses, moves, downloads.”

Kirby, Alan (2006) *Death of Postmodernism and Beyond*. Philosophy Now, https://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond (October 1st, 2018)

³ Tarner, Tom (1995) *City as Landscape: A Post Post-modern View of Design and Planning*. Taylor & Francis: London.

⁴ Gans, Eric. “Chronicles of Love and Resentment”. Anthropoetics. University of California, Los Angeles. <http://anthropoetics.ucla.edu/category/views/> (October 1st, 2018)

političko stanje. On povlači paralelu – dok je postmodernizam u centru ideja nosio „govor žrtava“, u prvom redu misleći na nezaboravljene užase drugog svjetskog rata, Aušvica i Hirošime, te mnogih drugih, post-postmodernizam odbija dodijeljevinje uloga, etiketiranje, ljutnju (Gans, *Chronicles of Love and Resentment*⁵).

Još jedan u nemaloj grupi termina koji teže pojašnjenju, ali i zbunjuju, jeste **metamodernizam**. Teoretičari Timotheus Vermeulen i Robin van den Akker⁶ u svom članku “Notes on metamodernism” (2010) insistiraju na postojanju specifičnog senzibiliteta koji “oscilira između, a mora biti smješten izvan modernističkih pozicija i postmodernističkih strategija”⁷, te kao preovladavajuće stanje uma navode “informisanu naivnost, pragmatički idealizam i umjereni fanatizam različitih kulturoloških odgovora na, između ostalog, klimatske promjene, finansijsku krizu, i (geo)političku nestabilnost.”⁸

Naše, savremeno doba, na koji god način ga nazvali, sigurno jeste era u kojoj je sve dozvoljeno. Međutim, bezgranična sloboda u pisanju ne garantuje kvalitet, niti pažljive čitaoce. Izmjenjeni stvaralački ali i receptivni ambijent stavlja književnost na test – da li će i u kojoj mjeri uspjeti sačuvati svoju obrazovno-vaspitnu ulogu, te da li pjesnici mogu uopšte da stanu na crtu kapitalističkom društvu? Post-postmodernizam, tj. osnovne premise ovoga novog pravca, pravca koji se rađa, nam daje nadu. Jer, kao osnovne postulate savremeni pisci zagovaraju upravo jačanje pokidanih ljudskih veza, povratak čitaocima, povratak književnosti. Neosporna je promjena perspektive – druga polovina dvadesetog vijeka obilježena je ogorčenošću, ispraznošću, razočaranjem. Sada želimo nešto novo. Nešto pozitivno.

III Post-postmodernistički junak Oskar Vao

Upravo Džuno Dijaz, pisac romana „Kratki i čudesni život Oskara Vaa“, dobitnik Pulicerove nagrade za 2008. godinu, jeste nešto novo i pozitivno na savremenom književnom nebu. Američki pisac dominikanskog porijekla privukao je pažnju svjetske javnosti ovim romanom, baveći se gorućim temama – životima imigranata, stapanjem identiteta, nedostatkom porodice, tradicije, bilo kakvog čvrstog uporišta, nedostatkom ljubavi. Dijaza čak poredi i sa Džojksom – vješto se igra intertekstualnošću, koketira sa drugim umjetnostima – muzikom, filmom, stripovima, video igrama, sa savremenom kulturom uopšte. A to jesu osnovne odlike post-postmodernizma: književna igra sa različitim medijima, inovacije i eksperimentalizam u svakom mogućem smislu.

Oskar Vao, simpatični glavni junak romana, predstavlja konačan proizvod našeg doba – Dominikanac u Americi, živi, sada već javno objelodanjen, američki san koga više nema, luta ponosno noseći breme sopstvene nesigurnosti, čudak je „zato što jako voli da čita“, te sanja kako će postati dominikanski Tolkin:

„Čudesan roman čiju je originalnost možda jedino moguće opisati kao spoj Marija Vargasa Ljose, Zvezdanih staza, Dejvida Fostera Valasa i Kanije Vesta... Delo s kojim Dijaz postaje jedan od najoriginalnijih i najzavodljivijih glasova savremene američke književnosti.“⁹

Ono što Džuna Dijaza čini post-postmodernističkim piscem jeste amalgam koji on stvara u svojim djelima, spajajući naučnu fantastiku i prozne književne vrste (pripovijetku i roman), te ih utapajući u ono najaktuelnije danas- iskustva/živote imigranata. Jer, Oskar Vao nije običan tinejdžer koji obožava djela naučne fantastike, lijepi postere po zidovima svoje sobe, i sanja kako će preko noći da odraste. Oskar Vao odrasta u Nju Džersiju, ali na svojim nejakim tinejdžerskim plećima nosi breme svoje domovine Dominikane, o kojoj i dalje sanja; u njegovom genetskom kodu zapisani su (uvijek) užasi, surovost života u domovini. Iako nas nerijetko izjave i postupci glavnog junaka tjeraju na smijeh do suza, uranjajući u sudbinu tog mladića koji jeste predstavnik mnogih sličnih sudbina, ni suze ne izostaju.

Sa druge strane, Nju Džersi jeste Oskarova nova postojbina u koju se on i te kako uklapa. Oskar živi sa vjerom u američki san, ali onom razumnom, realnom – jer jasno je da taj san ne nudi samo mnoštvo sjajnih i bajnih mogućnosti. I – Oskar Vao svoj američki san sanja na spenglišu, mješavini španskog i engleskog jezika.

Dijaz želi da jednom zasvagda poruši ukorijenjene stereotipe kojima se svi prividno otimaju ali ih i dalje nepokolebljivo nose u svojoj podsvijesti. Oskar jeste Dominikanac ali nije samo onaj mačo-osvajatelj; iako potiče iz potpuno drugačijeg mikrokosmosa, on voli video igrice, naučnu fantastiku, televiziju; njegova sestra je pank-rokerka koja bježi od kuće; njegova majka je jednako zabrinuta, umorna i ljuta (iako njeno ne-američko breme ima drugačiju specifičnu težinu). Obje, kao i Oskar, jesu obilježene osnovnom post-postmodernističkom osobinom – nemir jeste prvo, nezaobilazno, sveprisutno osjećanje koje se nerijetko vremenom pretvara ne u pokretačku energiju, nego u noćnu moru, ili, čak možda i tužnije – duboku depresiju.

⁵ Gans, Eric. "Chronicles of Love and Resentment". Anthropoetics. University of California, Los Angeles. (October 1st, 2018)

⁶ Vermeulen, Timotheus and Robin van den Akker. "Notes on metamodernism", Journal of Aesthetics and Culture" 2010. <https://www.tandfonline.com/toc/zjac20/current> (September 15th, 2018)

⁷ Vermeulen, Timotheus and Robin van den Akker. "Notes on metamodernism", Journal of Aesthetics and Culture" 2010. <https://www.tandfonline.com/toc/zjac20/current> (September 15th, 2018)

⁸ Vermeulen, Timotheus and Robin van den Akker. "Notes on metamodernism", Journal of Aesthetics and Culture" 2010. <https://www.tandfonline.com/toc/zjac20/current> (September 15th, 2018)

⁹ Kakutani, Michiko (September 4th, 2007) *Travails of an Outcast*. New York Times.

<https://www.nytimes.com/2007/09/04/books/04diaz.html> (September 15th, 2018)

IV Postoji li nada u post-postmodernizmu?

<https://www.nytimes.com/2007/09/04/books/04diaz.html>
(September 15th, 2018)

Džuno Dijaz se, kako sam često ističe, ovim romanom bori protiv sopstvene sudbine, i ističe kako je Oskar Vao predstavnik svih onih „štrebera“ lišenih muškosti, kao i svih onih koji dopuštaju etiketiranje bilo koje vrste, obilježavanje, identifikovanje – njegov junak, brižljivo iznijansirano, kompleksnog karaktera, nije uspio otrgnuti se te pobjeći od sopstvene sudbine. Istorija se u njegovom slučaju, opet, po klišeju – još jednom ponavlja – taj veseli, radoznali, učeni Dominikanac neće uspjeti doživjeti duboku starost, ostvariti svoje velike književne planove, doživjeti veliku, pravu ljubav. Njegovo porijeklo mu to prosto ne dozvoljava. Post-postmoderno vrijeme sigurno otvara nove mogućnosti, nudi svježije odgovore, pruža slobodu. Oskar Vao je obilježen suviše snažnom negativnošću – policajac u službi države kojom gospodari veliki, zli Sauron¹⁰ će biti onaj koji određuje kako i zašto postojimo, tj. koliko dugo ćemo se zadržati u ovom našem, nerealno surovom svijetu. Ubistvo mlađanog, neiskvarenog Oskara šalje vrlo snažnu poruku – neobični junak ogroman u svojoj jednostavnosti i prosječnosti će sigurno biti srećan u nekom drugom, imaginarnom svijetu, u svijetu gdje će njegov talenat i osobenost biti prepoznati.

Izazovi proučavanja književnosti u 21. vijeku jesu višestruki, poteškoće jesu očigledne, ali konačan cilj je jasan. U vremenu apsolutnih mogućnosti i nesagledive slobode načini pomoću kojih će se čitaoci vratiti knjizi, te zainteresovati svoju uspavanu maštu, jesu brojni. Ovaj rad kao svoju svrhu ima predstavljanje, kako same post-postmodernističke književnosti i njenih osnovnih karakteristika, tako i skretanje pažnje da promjena ne samo da jeste moguća, nego da je upravo ta neophodna promjena u toku.

LITERATURA

- [1] Kirby, Alan (2006). *Death of Postmodernism and Beyond*. Philosophy Now, https://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond (October 1st, 2018)
- [2] Kirby, Alan (2009). *Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure our Culture*. London: Bloomsbury Publishing.
- [3] Turner, Tom (1995) *City as Landscape: A Post Post-modern View of Design and Planning*. Taylor & Francis: London.
- [4] Gans, Eric, "Chronicles of Love and Resentment". Anthropoetics. University of California, Los Angeles. . Anthropoetics. University of California, Los Angeles. <http://anthropoetics.ucla.edu/category/views/> (October 1st, 2018)
- Vermeulen, Timotheus and Robin van den Akker. "Notes on metamodernism", *Journal of Aesthetics and Culture* 2010
- [5] <https://www.tandfonline.com/toc/zjac20/current> (September 15th, 2018)
- [6] Kakutani, Michiko (September 4th, 2007) *Travails of an Outcast*. New York Times.

¹⁰ Dominikanski lider, diktator Truhiljo, koji je bio na vlasti od 1930. do 1961., u romanu dobija natprirodne moći, te se izjednačava sa najsnažnijim negativnim likom iz Tolkinovog „Gospodara prstenova“, velikim Sauronom.